

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра правоохоронної діяльності та поліціїсти
Факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Актуальні проблеми превентивної діяльності органів Національної поліції**» обов'язкових компонент освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти
262 (Правоохоронна діяльність)

за темою «Ювенальна превенція та запобігання насильству у сім'ї»

Харків 2023 рік

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 21 грудня 2023 року № 11

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 20 грудня 2023 року № 12

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 21 грудня 2023 року № 11

Розглянуто на засіданні кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти
Протокол від 14 грудня 2023 року № 13

Розробники:

1. Завідувач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти, кандидат юридичних наук, професор Панова Ірина Вікторівна.
2. Доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти, кандидат юридичних наук Іванов Антон Олександрович.

Рецензенти:

1. Заступник начальника відділення поліції №3 Харківського районного управління поліції №1 ГУНП в Харківській області, доктор юридичних наук, старший науковий працівник Прокопенко О.Ю.
2. Доцент кафедри адміністративного права та процесу Факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І.Д.

План лекції

1. Правові засади та напрямки діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності.
2. Правове регулювання протидії домашньому насильству: національний та міжнародний вимір.
3. Гендернообумовлене насильство: поняття та види. Сутність гендерної рівності та дискримінації за ознакою статі.
4. Правове регулювання попередження та протидії домашньому насильству.
5. Особливості розгляду поліцейськими заяв і повідомлень про вчинення домашнього насильства.
6. Реєстрація та розгляд заяв і повідомлень з приводу насильства в сім'ї або реальної загрози його здійснення. Реєстрація та розгляд заяв і повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми.
7. Дії поліцейських щодо реагування на факти психологічного, економічного, фізичного та сексуального насильства в сім'ї.
8. Спеціальні заходи щодо попередження насильства в сім'ї: поняття, види. Терміновий заборонний припис та обмежувальний припис: сутність та особливості винесення. Взяття та зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї: сутність та особливості реалізації. Програма для кривдника: поняття, вимоги та особливості проведення. Захисний припис: сутність, особливості реалізації.
9. Юридична відповідальність за вчинення насильства в сім'ї.
10. Вчинення насильства в сім'ї щодо неповнолітніх та неповнолітніми членами сім'ї. Діяльність дільничного офіцера поліції щодо протидії домашньому насильству над дітьми.
11. Жорстоке поводження з дитиною: поняття та юридична відповідальність за його здійснення.

Основна:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
4. Про Національну поліцію: закон України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Про затвердження Положення про Національну поліцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015->

%D0%BF.

6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7.12.2017 р. № 2229-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

7. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України 19.12.2017 № 1044 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

8. Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України: наказ МВС України від 25.02.2019 №124. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>

Допоміжна

1. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; [О. І. Безпалова, О.В. Джафарова, С.М. Князєв та ін.; передм. О. М. Бандурки] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Харків: ХНУВС, 2017. — 242 с.

2. Зразки протоколів про адміністративні правопорушення, складання яких підвідомче Національній поліції: практ. посіб./авт.-уклад.: Т.П. Мінка, Р.В. Миронюк, В.А. Глуховець та ін. — Х. Право, 2016. —182 с.

3. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Харків: ХНУВС, 2017. — 432 с.

4. Довідник працівника поліції превентивної діяльності: навч. посібник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, Засл. юрист України А.Є. Фоменко. Дніпро: ДДУВС, 2018. 180 с.

5. Адміністративна діяльність Національної поліції: Навчальний посібник Кол. авт. кер. авт. кол. к.ю.н., засл. юрист України В.А. Глуховець. — Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. — 248 с.

6. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: Навчальний посібник. Київ. : Видництво «Центр учбової літератури», 2016. 196 с.

7. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: особлива частина: навч. посіб. Т.П. Мінка, О.М. Обушенко, Д.Г. Забрєда та ін. за заг. ред. С.М. Алфєєєва. Харков. Право, 2013. — 312 с.

8. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: загальна частина: навч. посібник Кол. авт. за загал. редакцією д-ра юрид. наук, проф., С.М. Алфєєєва. — Дніпропетровськ : 2014. — 216 с.

Текст лекції

1. До правової основи, яка регулює питання роботи ювенальної превенції з дітьми, в першу чергу слід віднести:

- Конвенцію про права дитини від 20 листопада 1989 р. (ратифіковану 27 лютого 1991 р.) в редакції від 20.11.201438;
- Декларацію прав дитини (20.11.1959);
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми; дитячої проституції і дитячої порнографії (ратифіковано 3 квітня 2003 р);
- Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства;
- Рекомендації CM/Res (2009) 10 про викоренення всіх форм насильства щодо дітей.

Національну правову доктрину захисту прав дітей в Україні складають:

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII;
- Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III редакція від 20.01.201839,
- Закон України «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995, редакція від 09.02.201740,
- Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.200941;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 616 «Порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»;
- Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 «Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення»;
- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей і молоді, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386 «Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді й органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів щодо попередження насильства в родині»;
- Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей і молоді від 27.05.2010 № 1480 «Про затвердження Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах»;
- Міжвідомчий наказ від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах».

Україна є однією з держав – співзасновниць Організації Об'єднаних Націй і виступає активною учасницею діяльності усієї системи органів ООН.

Стаття 39 Конвенції ООН «Про права дитини»⁴² встановлює, що «держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів».

Напрямки діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності Відповідно до наказу МВС України № 123 від 27 листопада 2015 р. «Про затвердження положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України» в структурі Департаменту діє управління ювенальної превенції.

Відповідно в ГУНП в областях у структурі Управлінь превентивної діяльності діють відділи ювенальної превенції.

Отже, ювенальна превенція як один зі структурних підрозділів організовує і контролює у межах компетенції виконання підрозділами законів України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей", "Про Національну поліцію", "Про попередження домашнього насильства", "Про державну таємницю", "Про оперативнорозшукову діяльність" та інших законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів з питань профілактики правопорушень, боротьби зі злочинністю в дитячому середовищі.

Підрозділи ювенальної превенції забезпечують в порядку, установленому нормативно-правовими актами МВС, разом з головними управліннями, управліннями МВС України ефективність діяльності визначених напрямків, щодо здійснення профілактики адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей, захист дітей від посягань та жорстокого поводження щодо них, залучаючи інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування у межах їх компетенції.

Основними напрямками діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності є:

- ☐ запобігання вчиненню дітьми адміністративних та кримінальних правопорушень;
- ☐ організація загальної превентивної роботи з дітьми, у тому числі за місцем проживання, у навчальних і виховних закладах;
- ☐ організація індивідуальної превентивної роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом;
- ☐ вжиття заходів щодо протидії втягненню дітей у злочинну діяльність, пияцтво, заняття жебрацтвом та іншу протиправну діяльність;
- ☐ вжиття заходів з попередження жорстокого поводження з дітьми, вчинення стосовно них насильства, у тому числі батьками, законними представниками, а також своєчасного вилучення дитини в разі загрози її життю і здоров'ю, влаштування її до спеціальних установ;¹⁵⁶
- ☐ запобігання дитячій бездоглядності;

□ вжиття заходів щодо профілактики причин самовільного залишення дітьми домівок чи навчально-виховних закладів;

□ контроль за забезпеченням дотримання вимог законів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, які позбавлені батьківського піклування;

□ окремим напрямком діяльності підрозділів ювенальної превенції є розшук тих неповнолітніх, які залишили місце проживання або навчання. Залишені без нагляду діти часто стають жертвами протиправної діяльності дорослих осіб. Зазначена проблема залишається актуальною, і для її вирішення сьогодні необхідно привернути увагу всього суспільства. З метою більш ефективного проведення розшуку дітей МВС України взаємодіє із засобами масової інформації. Повідомлення про розшук безвісти зниклих дітей, а також їх фотографії постійно публікуються у відомчих газетах МВС України «Іменем Закону», «Моменти», «Кримінальна хроніка» та центральних газетах «Сьогодні», «Факты», «Жизнь». Також налагоджено взаємодію з телевізійними програмами «Увага, розшук!» («Магнолія-ТВ», телеканал «1-й Національний») та «Жди меня» (телеканал «Інтер»). До того ж інформація надається для розміщення у рубриці «Розшук» на веб-сайті МВС України і окремо – у відповідних рубриках веб-сайтів ГУМВС-УМВС.

Слід зазначити, що ювенальна превенція основну увагу приділяє кримінальним виявам неповнолітніх та захисту їх від негативного впливу дорослих. Саме працівники ювенальної превенції повинні займатися виключно поліцейською роботою:

виявляти, припиняти та розкривати злочини; розглядати заяви та повідомлення про правопорушення, скоєнні неповнолітніми, здійснювати досудову підготовку матеріалів про правопорушення, проводити дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;

розшукувати неповнолітніх, які залишили сім'ю, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для неповнолітніх; перевіряти їх за місцем проживання та навчання; вести профілактичний облік неповнолітніх правопорушників, а також направляти до спеціальних установ та закладів; складати протоколи про адміністративні правопорушення неповнолітніх, а також їх батьків, які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, які втягують їх у злочинну діяльність, пияцтво та наркоманію.

У МВС України приділяється увага організації і проведенню заходів, спрямованих на попередження правопорушень і злочинів, профілактичній роботі серед неповнолітніх. З урахуванням соціально-економічної ситуації, що склалася в державі, удосконалюється система запобігання злочинності.

Спираючись на соціальні пріоритети та демократичні цінності суспільства, визначаються умови, в яких ця діяльність буде здійснюватися і надалі.

Під профілактикою адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей розуміють діяльність підрозділів ювенальної превенції у межах визначеної компетенції, яка спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних

правопорушень, а також на позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в окремому регіоні, у сім'ї, за місцем проживання.

Профілактичні заходи підрозділів ювенальної превенції спрямовані на особистість дитини, середовище, яке її формує, а також на умови, обставини та ситуації, що призводять до вчинення дитиною адміністративних і кримінальних правопорушень.

Працівники підрозділів ювенальної превенції здійснюють такі заходи профілактики:

- проводять ознайомлювальні, попереджувальні та виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання, роботи;

- відповідно до компетенції організовують надання допомоги дитині у вирішенні питань, що пов'язані з працевлаштуванням, організацією дозвілля, установами соціально корисних контактів, вибором життєвих цілей, а також залучення дитини до соціально корисних занять трудового, спортивного, творчого, самодіяльного характеру;

- відвідують за місцем проживання дитину для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;

- сприяють у вирішенні соціальних проблем дитини, зокрема конфліктних ситуацій у сім'ї, а саме щодо батьків, законних представників, які не займаються вихованням дітей чи вчиняють стосовно них насильство в сім'ї, застосовують заходи впливу згідно із законодавством, ініціюють перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування питання щодо спрямування дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги;

- заходи індивідуальної профілактики здійснюються щодо дитини, яка схильна до вчинення адміністративних правопорушень або вчинила кримінальне правопорушення, була засуджена до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, звільнена зі спеціальної виховної установи.

Працівники підрозділів ювенальної превенції відповідно до законодавства уживають таких заходів щодо попередження насильства в сім'ї стосовно дітей:

- виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, вживають у межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення;

- беруть на алфавітно-довідковий облік дорослих осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними;

- відвідують сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу;

- виносять офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;

- приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї щодо дітей або про реальну загрозу його вчинення;

□ вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;

□ повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;

□ направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;

□ контролюють виконання вимог захисних приписів;

□ направляють осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;

□ взаємодіють із спеціально уповноваженими органами виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства в сім'ї;

□ надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів.

Ювенальна превенція активно взаємодіє зі службами у справах неповнолітніх, центрами соціальних служб для молоді, органами прокуратури, освіти, навчальними закладами, закладами охорони здоров'я відповідно до законодавства. У разі потреби термінового вилучення дитини із сім'ї, де батьки чи особи, що їх замінюють, жорстоко поводяться з нею, працівники ювенальної превенції спільно зі службами у справах неповнолітніх вирішують питання щодо подальшого влаштування дитини.

2.Взявши курс на розбудову правової держави, Україна визнала людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, а одним з найбільш пріоритетних напрямків своєї діяльності – дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина.

Важливим об'єктом соціально-правового захисту у правовій державі являється сім'я, як особливий соціальний інститут, що відіграє велику роль у вихованні і формуванні кожної людини і громадянина в Україні та суспільства в цілому.

Одним із порушень законних прав, інтересів і свобод людини і громадянина, що останнім часом, викликає занепокоєння з боку суспільства і держави є вчинення насильства у сім'ї, яке здійснює деструктивний вплив на родину та підриває стабільне функціонування останньої як «основного осередку суспільства».

Сім'я як важливий суспільно-правовий інститут потребує уваги держави та необхідної охорони різними галузями права: міжнародного, цивільного, сімейного, кримінального тощо. Однак, важливе місце у забезпеченні захисту прав і свобод людини і громадянина посідає інститут адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї. Тому справедливо, що у Главі 14 «Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку» Особливої частини Кодексу України про

адміністративні правопорушення законодавець передбачив відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису, непроходження корекційної програми (ст. 173 -2).

За даними Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, тільки протягом 2013 року працівниками органів внутрішніх справ було прийнято 10 230 заяв та повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з насильством в сім'ї, за якими складено адміністративні протоколи, а у 2014 році – 82 900. Однак ці дані не є цілком повним відображенням реальної ситуації з правопорушеннями, що полягають у вчиненні насильства в сім'ї, оскільки великий відсоток цих протиправних діянь залишається латентним.

що протидія насильству в сім'ї як об'єкт адміністративно-правового регулювання – це комплекс заходів впливу, здійснюваний суб'єктами публічної адміністрації, на яких покладається обов'язок виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню насильства в сім'ї, профілактики насильства в сім'ї, попередження, запобігання, припинення такого насильства, ліквідації наслідків насильства в сім'ї та притягнення винних осіб до відповідальності, що забезпечується на основі норм адміністративного права, направлених на регулювання суспільних відносин з метою забезпечення конституційних прав та законних інтересів людини і громадянина.

Адміністративно-правове регулювання протидії насильству у сім'ї – це система адміністративно-правових засобів, що використовуються суб'єктами публічної адміністрації, які в межах їх компетенції покликані здійснювати протидію насильству в сім'ї на основі норм адміністративного права, спрямованих на здійснення впливу на суспільні відносини з метою забезпечення конституційних прав та законних інтересів людини і громадянина.

Під суб'єктами публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї слід розуміти органи державної виконавчої влади, виконавчі органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації та інші суб'єкти, наділені адміністративно-управлінськими функціями, які з метою задовільнення публічного інтересу та захисту прав людини і громадянина, виконуючи закони та здійснюючи публічно-управлінські функції, забезпечують адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї.

Система суб'єктів публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї, яка включає в себе чотири групи суб'єктів: 1) суб'єкти публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї загальної компетенції (Кабінет Міністрів України та Міністерство юстиції України); 2) суб'єкти публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї галузевої компетенції, наприклад, Міністерство соціальної політики України; 3) суб'єкти публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї функціональної компетенції, наприклад підрозділи органів внутрішніх справ;

4) суб'єкти публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї та інші суб'єкти такої протидії, які відповідно до законодавства можуть приймати участь у протидії насильству в сім'ї, наприклад, служби у справах дітей.

Принципи адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї: 1) принцип компетентності суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї; 2) принцип збереження конфіденційності інформації про вчинення насильства в сім'ї та потерпілих від нього; 3) принцип взаємодії суб'єктів органів публічної адміністрації у сфері протидії насильству в сім'ї; 4) принцип пріоритету профілактичних заходів щодо насильства в сім'ї над заходами адміністративної відповідальності; 5) принцип індивідуального підходу до кожного випадку насильства в сім'ї; 6) принцип комплексності, системності, послідовності і плановості адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї; 7) принцип всебічної пропаганди, спрямованої на викоренення випадків вчинення насильства в сім'ї; 8) принцип невідворотності відповідальності за вчинення насильства в сім'ї; 9) принцип участі громадських організацій та громадськості у протидії насильству в сім'ї.

Механізм адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї складається з основних і факультативних елементів, які в сучасних умовах здійснюють достатній вплив на процес упорядкування суспільних відносин у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї. До основних елементів механізму адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї належать адміністративно-правові норми, акти реалізації суб'єктивних прав і обов'язків, правові відносини, форми діяльності суб'єктів публічної адміністрації, що використовуються з метою адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї, суб'єкти публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї та принципи їх діяльності. До факультативних елементів механізму адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї належать акти тлумачення норм права, законність, правосвідомість, правова культура та інші.

Форми адміністративної діяльності у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї характеризуються наступними рисами: 1) є своєрідним способом зовнішнього прояву діяльності суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно - правове регулювання протидії насильству в сім'ї; 2) не можуть виходити за межі компетенції суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють зазначену протидію; 3) безпосередньо залежать від завдань, що стоять перед суб'єктами публічної адміністрації, які здійснюють адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї та відповідають їх функціям; 4) сприяють досягненню мети управлінського впливу у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї; 5) їх застосування супроводжується певними наслідками: правовими або неправовими; 6) вибір конкретної форми адміністративної діяльності у сфері адміністративно-

правового регулювання протидії насильству в сім'ї залежить саме від доцільності її в конкретній ситуації та відповідності поставленим цілям і обов'язково від врахування особливостей суб'єкта, що здійснює зазначену протидію.

Під методом адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї необхідно розуміти сукупність засобів, способів та прийомів, що використовуються суб'єктами публічної адміністрації під час протидії насильству в сім'ї з метою забезпечення конституційних прав та законних інтересів людини і громадянина. У сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї суб'єктами публічної адміністрації використовуються метод переконання, заохочення та примусу.

Переконання, як метод адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї, характеризується цілеспрямованим впливом на свідомість громадян з метою роз'яснення їх прав та обов'язків, створення у них зацікавленості, бажання поважати правові приписи та досягнення підпорядкованості нормативно-правовим актам у сфері, що досліджується, та проявляється у наступних заходах: профілактичній бесіді; заходах агітаційного характеру для підвищення обізнаності громадськості про стан проблеми насильства в сім'ї і неприпустимість зазначеного явища у державі; заходах правового виховання; заходах правової освіти: заходах правової інформації та забезпечення відкритості діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері адміністративно-правового регулювання протидії насильству в сім'ї; заходах, спрямованих на критику насильства в сім'ї та ін.

Правове регулювання протидії насильству в сім'ї – це сукупність нормативно-правових актів, норм та принципів, які регламентують діяльність державних і недержавних органів, установ, організацій та громадськості у сфері попередження, виявлення та припинення фактів насильства на сімейно-побутовому ґрунті, а також притягнення винних до кримінальної, адміністративної, цивільної відповідальності й виявлення, усунення причин та умов, що сприяють вчиненню вказаних правопорушень.

Розглянемо національне законодавство щодо протидії насильству в сім'ї. Основним правовим нормативним документом, який закладає засади правового регулювання не тільки сфери попередження, протидії гендерно-обумовленому насильству, але й державного устрою взагалі, є **Основний Закон**. У ньому вказано, що Україна – це суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Найвищою соціальною цінністю в країні є життя та здоров'я людини та громадянина. Кожна особа є рівною у своїх правах та обов'язках незалежно від свого соціального походження, раси, кольору шкіри, переконань, статевої приналежності чи віку тощо¹.

Положення **Конституції України** забороняють будь-які привілеї та обмеження за переліченими вище ознаками, а також за політичними, релігійними та іншими переконаннями, етнічним походженням, майновим

¹ Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

станом, місцем проживання, за мовними або іншими ознаками. У ст. 24 Основного Закону рівність жінок та чоловіків гарантується шляхом:

- гарантування та надання рівних прав та можливостей чоловікам і жінкам у політичній, громадській, культурній сферах життя суспільства, в отриманні освіти та різного роду професійній підготовці, у праці й отриманні належної та справедливої винагороди за неї;

- встановлення спеціальних заходів щодо охорони праці і здоров'я жінок, установа пенсійних пільг;

- створення умов праці, що дають можливість жінкам поєднувати роботу із материнством;

- правового і матеріального захисту та моральної підтримки материнства й дитинства, у тому числі надання оплачуваних відпусток, інших пільг вагітним жінкам та матерям.

Конституція України носить найвищу юридичну силу, всі нормативні документи повинні ґрунтуватись на її положеннях та чітко їм відповідати. Тому закон України **«Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»** був прийнятий з метою забезпечення рівності правового становища всіх осіб незалежно від статевої приналежності, усунення будь-якого роду дискримінації за гендерною ознакою.

Відповідно до чинного законодавства **дискримінацію за ознакою статі** слід розуміти як певну дію (бездіяльність), розрізнення (виокремлення), виняток, перевагу або привілей, що були отримані у зв'язку із приналежністю особи до тієї чи іншої статі, якщо вони спрямовані на обмеження чи унеможливлення визнання, використання, здійснення на рівних засадах прав і свобод людини для жінок та чоловіків².

Законодавець вказує, що рівний правовий статус і реальні можливості його належної реалізації жінками та чоловіками, які створюють для представників обох статей рівну участь у всіх без винятку сферах життя суспільства в Україні, – це **гендерна рівність**³.

Україна для належного забезпечення рівності прав та свобод жінок і чоловіків здійснює державну політику з метою:

- визначення та закріплення гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за статевою приналежністю;
- застосування позитивних дій;
- забезпечення паритетної можливості участі представників обох статей у прийнятті вагомих суспільних, державних рішень;

- забезпечення рівних можливостей поєднання праці та сім'ї для жінок і чоловіків;

- встановлення відповідального батьківства та материнства, а також підтримки сім'ї;

- пропаганди, виховання та здійснення просвітницької діяльності серед населення України щодо формування культури гендерної рівності;

² Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

³ Там само.

– захисту населення від будь-якого роду інформації, що має на меті статеву дискримінацію⁴.

Для реалізації означених вище завдань державної політики у сфері належного забезпечення та реалізації гендерної рівності було схвалено **Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року та Концепцію Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року**.

Необхідно пам'ятати, що **не є дискримінацією за ознакою статі**:

– спеціальний захист вагітних жінок та у період грудного вигодовування немовляти;

– строкова (обов'язкова) військова служба чоловіків;

– встановлена законодавцем різниця у пенсійному віці відповідно до статі;

– окреслені законом, особливі вимоги щодо охорони праці згідно зі статтю, що пов'язано з охороною репродуктивної функції жінки чи чоловіка;

– позитивні дії, тобто спеціальні тимчасові заходи, що мають на меті усунути нерівність у можливостях реалізації законних прав жінок та чоловіків⁵.

Національна поліція України загалом та дільничний офіцер поліції зокрема як представники органів виконавчої влади реалізують положення чинного законодавства щодо забезпечення гендерної рівності у різних формах, а саме:

– проведення лекцій, відкритих занять, круглих столів, конференцій, брифінгів та інших акцій у межах просвітницької діяльності з питань гендерної рівності;

– надання допомоги в реалізації законних прав та інтересів чоловіків і жінок;

– співпраці із громадськими формуваннями та громадськістю щодо забезпечення рівності прав, можливостей жінок і чоловіків.

Діяльність поліції ґрунтується на засаді забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у своїй діяльності. Прикладом означеного є те, що до числа працівників Національної поліції можуть бути зараховані як чоловіки, так і жінки за умови відповідності вимогам прийому на службу. Також у своїй діяльності поліцейські керуються принципом рівності усіх перед законом, незалежно від статевої приналежності тощо.

Гендернообумовлене насильство – це новий вид правопорушень, який характеризується тим, що правопорушник вчиняє протиправні дії над особою лише тому, що вона або він належить до тієї чи іншої статі.

Увага науковців до проблем гендернообумовленого насильства і теорії гендеру в Україні була привернута в кінці XX – на початку XXI століть. Одні дослідники вказують, що гендер – це відмінність між чоловіками та жінками тільки за анатомічною статтю⁶, інші, погоджуючись, додають, що це відмінність

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Гендер // Сучасний словник іншомовних слів / уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. С. 161.

за сукупністю ознак. Проте загально визнаним є те, що поняття «гендер» – це певна сукупність ознак фізичних (біологічних), соціальних та інших, які зумовлюють позицію чи становище певної особи в конкретному суспільстві. Виділяють такі види гендеру:

- біологічний. Означені відмінності між особами ґрунтуються виключно на фізіологічних, анатомічних особливостях будови тіла чоловіка та жінки;

- соціальний. Вказані особливості детермінуються певними соціальними, культурними, етнічними переконаннями чи нормами суспільства, які визначають місце жінки та чоловіка в ньому. Окремі автори додають, що соціальний гендер не завжди зберігається за особами⁷. Означені норми та цінності складаються протягом століть і визначають моделі поведінки представників різної статі. Особа виконує певну гендерну роль у суспільстві, а саме модель поведінки, яка дає змогу оточуючим розуміти приналежність особи до тої чи іншої статі⁸. Наприклад, жінка – це берегиня домашнього вогнища, а чоловік – добувач, жінка для вчинення певних дій повинна просити дозволу у свого чоловіка або батька, а виховання дітей – виключно жіноча справа тощо.

Гендернообумовлене насильство науковці розглядають як певний вид агресивної поведінки, застосування сили чи переваги, що ґрунтується на статі. Воно може мати форми усних погроз, принижень, інших словесних висловлювань і безпосереднього фізичного нападу. Вказаний вид правопорушення бере свої початки у правових нормах, правилах поведінки, які закріплюють відмінності між чоловіками та жінками. І хоча гендернообумовлене насильство може скоюватись у публічному житті громади (на роботі, у навчанні тощо) та носити форми сексуальних домагань, зґвалтувань та ін., більша кількість вказаних правопорушень вчиняється у сім'ї. Останнє в переважній більшості основане на громадській позиції допустимості такого правопорушення у родині, суспільстві та державі⁹.

Насильство в сім'ї не є новим явищем. Воно носить багатовіковий характер, його форми змінювались залежно від соціального та культурного розвитку суспільства. Тлумачення його сутності також зазнало багато змін і трансформацій.

Відповідно до положень закону України **«Про запобігання та протидію домашньому насильству»** домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

⁷ Гендер // Великий тлумачний словник сучасної української мови. С. 230.

⁸ Там само.

⁹ Аніщук Н. В. Виникнення та сутність феномена гендерного насильства: історико-правовий екскурс. *Форум права*. 2008. № 1. С. 18–22. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2008_1_5.pdf.

Виділяють такі види насильства в сім'ї: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Психологічне насильство в сім'ї – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Економічне насильство форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає органи та установи, на які покладається обов'язок здійснення заходів щодо попередження насильства в сім'ї, серед яких важливе місце посідають підрозділи Національної поліції. Цей нормативний документ визначає повноваження поліцейських щодо попередження, виявлення, припинення фактів учинення гендернообумовленого насильства, а також притягнення кривдників до відповідальності.

Указаний Закон також передбачає, що особа, винна у вчиненні означеного правопорушення, може бути притягнута до адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності. Зокрема, розділ III Закону передбачає спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї, які уповноважені підрозділи органів Національної поліції можуть застосовувати у межах, спосіб та випадках, передбачених законодавством.

Законодавець у ст. 12 закону України «Про охорону дитинства» вказує, що виховання в сім'ї є найголовнішим, основним для розвитку дитини, для формування її особистості. Батьки несуть однакову відповідальність за виховання, розвиток, навчання дитини. Батьки, а також особи, які їх замінюють, уповноважені та зобов'язані виховувати дитину, турбуватись і дбати за стан її

здоров'я, створювати умови для її фізичного, духовного, морального розвитку, а також розвитку її природних нахилів і здібностей, поважати права та гідність дитини, готувати її до самостійного життя і праці.

Головною метою виховання дитини є гармонічний розвиток її особистості. Неповнолітньому необхідно прививати повагу та пошану до мови, національних і культурних цінностей українського та інших народів світу. Батьки або особи, які їх замінюють, повинні здійснювати підготовку дитини до свідомого життя у майбутньому в дусі взаємодопомоги та порозуміння, миру, милосердя, співчуття, рівноправності всіх осіб незалежно від походження, раси, майнового стану, переконань тощо, злагоди й дружності між народами, етнічними, національними, релігійними групами. Держава всіляко сприяє та надає допомогу батькам чи особам, які їх замінюють, у процесі виховання дітей та виконання обов'язків у ньому, закріплює, захищає та допомагає в реалізації прав сім'ї, всіляко сприяє розвитку інфраструктури з надання послуг для сімей з дітьми та мережі дитячих закладів¹⁰.

Питання фінансової підтримки родин із неповнолітніми регламентовані в **законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»**, яким передбачено, що держава зобов'язується надавати допомогу самотнім матерям при народженні дитини, при усиновленні, встановленні над дитиною опіки чи піклування та у зв'язку із вагітністю та пологами. Також держава надає соціальну, в тому числі фінансову, підтримку особам, які цього потребують, та відповідно до **закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»**.

Майнові й немайнові права та обов'язки між членами сім'ї, іншими родичами законодавець визначає в **Цивільному та Цивільному процесуальному кодексах України**. У ст. 3 **Сімейного кодексу України** вказано, що сім'я – первинний, основний осередок суспільства. Вона може складатися з осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають кореспондуючі права та обов'язки.

Кримінальний кодекс України хоча й не містить спеціальної норми, яка передбачала б відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, проте містить низку розділів, що передбачають покарання за діяння особи, котра вчинила правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті, які є злочином, а саме:

– злочини проти життя та здоров'я особи (ст. 115 «Умисне вбивство»; ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання»; ст. 117 «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини»; ст. 119 «Вбивство через необережність»; ст. 120 «Доведення до самогубства»; ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження»; ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження»; ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання»; ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження»; ст. 128 «Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження»; ст. 129 «Погроза вбивством» та ін.);

– злочини проти волі, честі та гідності особи (ст. 146 «Незаконне

¹⁰ Про охорону дитинства: закон України від 26.04.2001 № 2402-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

позбавлення волі або викрадення людини»; ст. 148 «Підміна дитини»; ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини»; ст. 150 «Експлуатація дітей»; ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» та ін.);

– злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (ст. 152 «Зґвалтування»; ст. 153 «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом»; ст. 154 «Примушування до вступу у статевий зв'язок»; ст. 155 «Статеві зносини із особою, що не досягла статевої зрілості»; ст. 156 «Розбещення неповнолітніх» та ін.);

– злочини проти виборчих, трудових та інших прав і свобод людини та громадянина (ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»; ст. 162 «Порушення недоторканності житла»; ст. 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей»; ст. 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків»; ст. 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування»; ст. 167 «Зловживання опікунськими правами»; ст. 168 «Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»; ст. 169 «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)» та ін.);

– злочини проти власності (ст. 185 «Крадіжка»; ст. 186 «Грабіж»; ст. 187 «Розбій»; ст. 195 «Погроза знищення майна» та ін.);

– злочини проти громадського порядку та моральності (ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів»; ст. 302 «Створення або утримання будинків розпусти і звідництво»; ст. 303 «Сутенерство або втягнення у зайняття проституцією»; ст. 304 «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» та ін.);

– злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (ст. 323 «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу»; ст. 324 «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів») та ін.

Кримінальний процесуальний кодекс України містить низку спеціальних норм, що регулюють провадження у справах щодо гендернообумовленого насильства. У ч. 3 ст. 477 цього Кодексу вказано порядок порушення кримінальної справи у формі приватного обвинувачення у випадку вчинення злочинів, передбачених означеною статтею, якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем або членом сім'ї потерпілого.

У **Кодексі України про адміністративні правопорушення** (далі – КУпАП) законодавець передбачив спеціальну норму, що встановлює відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. У ст. 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» вказано, що адміністративним правопорушенням є:

– вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень,

погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого;

– невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений;

– неповідомлення органів поліції місця свого перебування у разі винесення зазначеного припису;

Адміністративна відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, непроходження корекційної програми, невиконання захисного припису особою, щодо якої його винесено, тягне за собою накладення адміністративних стягнень, а саме: громадські роботи на строк від 30 до 40 годин або адміністративний арешт на строк до 7 діб. У разі повторного вчинення вказаного правопорушення протягом року з моменту скоєння першого правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті призначаються громадські роботи на строк від 40 до 60 годин або адміністративний арешт строком до 15 діб.

Слід пам'ятати, що за правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті кривдника може бути притягнуто до адміністративної відповідальності й за інші протиправні діяння, а саме: доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками або особами, які їх замінюють (ст. 180 КУпАП); невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КУпАП); зайняття проституцією (ст. 181-1 КУпАП); виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його вироблення (ст. 176 КУпАП); придбання самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення (ст. 177 КУпАП) та ін.

Правове регулювання протидії насильству в сім'ї здійснюється також через низку підзаконних нормативно-правових актів. Програма «Українська родина», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 14.03.2001 № 243, передбачає, що додержання прав людини, партнерство між жінками і чоловіками в усіх сферах життєдіяльності є вихідним положенням для розвитку демократичного українського суспільства, його цінностей, достатку та благополуччя родини. Пріоритетним є зміцнення іміджу та створення її нового зразка сім'ї, яка є міцною, заможною та традиційною.

Указ Президента України №1135/2005 від 26 липня 2005 року «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» покладає на відповідних посадових осіб усіх міністерств, у тому числі на МВС України, обов'язок щодо: 1) співпраці із жіночими правозахисними організаціями та іншими громадськими формуваннями у сфері вивчення інформації щодо реалізації рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, встановлення шляхів запобігання дискримінації за гендерною ознакою; 2) сприяння створенню рівних умов для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків, у тому числі шляхом розвитку соціальних послуг; 3) здійснення заходів, спрямованих на формування гендерної культури населення,

провадження відповідної інформаційно-пропагандистської діяльності; 4) забезпечення додержання законодавства щодо рівності прав та можливостей жінок і чоловіків; 5) розгляду та проведення аналізу звернень громадян з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Порядок визначення та присвоєння статусу сім'ї, що опинилась у складних життєвих обставинах, передбачено в **Порядку** виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 № 896.

Порядок взаємодії підрозділів Національної поліції з іншими державним та громадськими органами у сфері попередження насильства в сім'ї сьогодні передбачений **Інструкцією** щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, що затверджена спільним наказом МВС України та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 07.09.2009 № 3131/386.

Порядок оформлення матеріалів у справі про адміністративні правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті регламентовано **наказом МВС України від 06.11.2015 № 1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції»**.

Розглянемо міжнародно-правове регулювання попередження насильства в сім'ї. Україна на міжнародному рівні може укладати дво- та багатосторонні угоди, приєднуватись до конвенцій, пактів, договорів тощо. Підписуючи такі угоди, держава-учасниця бере на себе зобов'язання привести норми національного законодавства у відповідність до норм міжнародного договору. Не є винятком із цього правила й Україна. Після ратифікації міжнародного договору Верховною Радою України він стає частиною національного законодавства. Слід пам'ятати: якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ст. 19 «Дія міжнародних договорів на території України» закону України «Про міжнародні договори»).

До міжнародно-правових актів, які регламентують діяльність поліції, суду й інших державних правоохоронних органів, установ, організацій, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, громадськості, міжнародних організацій у сфері попередження та протидії насильству в сім'ї, слід зарахувати такі, як:

- Загальна декларація прав людини;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- Конвенція ООН проти катувань та інших нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання;
- Конвенція ООН про права дитини;
- Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних

свобод;

- Декларація ООН про викоренення насильства щодо жінок;
- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;
- Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права;
- Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами».

Зупинимо свою увагу на Стамбульській конвенції, яка була підписана Україною у 2011 році, проте до сьогодні не ратифікована. Слід пам'ятати, що на шляху до євроінтеграції обов'язковою вимогою ЄС є ратифікація рішення ради Європи № 210 «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» та приведення стандартів попередження гендернообумовленого насильства України стандартам означеної діяльності Європейського Союзу.

Відповідно до ст. 3 Рішення Ради Європи № 210 «**домашнє насильство**» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні.

Згідно зі ст. 3 Рішення Ради Європи № 210 «**насильство стосовно жінок**» є порушенням прав людини й формою дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна психологічна або економічна шкода чи страждання жінок, у тому числі погроза таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, відбувається це в публічному чи приватному житті.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ЗАЯВ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Відповідно до рекомендацій парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» для МВС України має пріоритетне значення профілактика та боротьба з гендернообумовленим насильством, у тому числі з насильством у сім'ї або родині, підвищення рівня розслідування актів насильства щодо жінок.

Для належного й ефективного виконання завдань МВС України у сфері профілактики та боротьби з правопорушеннями на сімейно-побутовому ґрунті до повноважень Національної поліції було віднесено:

- виявлення умов та причин, які сприяють проявам насильства в сім'ї; вжиття заходів у межах своїх повноважень щодо їх усунення;
- взяття на профілактичний облік осіб, які схильні до вчинення насильства в сім'ї, та здійснення з ними виховної, попереджувальної роботи;
- відвідування сімей, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проведення з ними профілактичної роботи;
- терміновий заборонний припис;

- прийняття та розгляд у межах своєї компетенції, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення;

- припинення насильства в сім'ї шляхом вжиття відповідних заходів, віднесених до компетенції поліцейського, а також дій членів сім'ї, що спрямовані на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;

- повідомлення членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;

- направлення потерпілих від насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;

- контроль за виконанням термінового заборонного та обмежувального припису;

- направлення кривдників до кризових центрів для проходження корекційної програми;

- взаємодія з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства в сім'ї;

- надання інформації з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;

- виконання інших покладених законом повноважень щодо попередження насильства в сім'ї¹¹.

Слід пам'ятати, що **підставою** для порушення адміністративної справи про вчинення насильства в сім'ї є вчинення особою правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті, за яке положеннями КУпАП передбачена відповідальність.

Приводом для порушення адміністративної справи про вчинення насильства в сім'ї є:

- заяви та повідомлення фізичних осіб (потерпілих, свідків, інших осіб або членів сім'ї, яким стала відома інформація про правопорушення);

- заяви та повідомлення посадових осіб медичних установ, закладів освіти, соціальних служб, інших посадовців підприємств, установ, організацій;

- безпосереднє виявлення дільничним офіцером поліції або іншим поліцейським фактів насильства в сім'ї;

- самостійне повідомлення кривдником підрозділів Національної поліції про вчинення ним правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті;

- виявлення дільничним офіцером поліції повідомлення у засобах масової інформації, в тому числі Інтернеті, соціальних мережах, про факти насильства в сім'ї.

Розгляд заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї

¹¹ Про попередження насильства в сім'ї: закон України від 15.11.2001 № 2789-III.

регламентується низкою нормативних актів, а саме:

- постановою Кабінету Міністрів від 26.04.2003 № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»;

- наказом МВС України від 06.11.2015 № 1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції» та ін.;

- наказом МВС України від 06.11.2015 № 1377 «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події».

Алгоритм дій дільничного офіцера поліції під час розгляду заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї, що містять ознаки адміністративного правопорушення:

- вживає всі заходи для негайного **припинення насильства в сім'ї**;
- за потреби надає учасникам конфлікту першу домедичну допомогу та викликає карету **швидкої медичної допомоги**;

- **приймає заяву** (якщо її не було) усну або письмову, яка **заноситься до журналу єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події**¹²;

- **роз'яснює особі-заявнику** порядок розгляду її звернення, конституційні **права та обов'язки** (зокрема, право не давати свідчення проти себе та своїх близьких; право на захист; кожна особа вважається невинною, поки судом не буде визнано протилежне, та інші¹³), а також попереджає під підпис про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену ст. 383 Кримінального кодексу України;

- **складає протокол про адміністративне правопорушення**, що передбачене ст. 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» або ст. 184 «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей» тощо Кодексу України про адміністративні правопорушення, та **заносить відомості до АРМОР**;

- за необхідності **застосовує заходи забезпечення провадження** у справах про адміністративні правопорушення. Тобто з метою припинення насильства в сім'ї, коли вичерпано інші заходи впливу (ст. 260 КУпАП), працівники Національної поліції, в тому числі дільничний офіцер поліції, правомочні здійснити *адміністративне затримання кривдника* (п. 1 ст. 262 КУпАП) до 3 год. (ч. 1 ст. 263 КУпАП). Про це обов'язково складається протокол про адміністративне затримання відповідно до положень чинного законодавства;

- заповнює **спеціальну картку обліку факту скоєння насильства в сім'ї**, про що повідомляє керівнику сектору превенції;

- **протягом 3 днів** направляє спеціальну картку обліку факту скоєння

¹² Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 06.11.2015 № 1377.

¹³ Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

насильства в сім'ї до управління (відділу) соціальної політики державної адміністрації, а в разі здійснення насильства в сім'ї над дітьми – до служби у справах дітей місцевої державної адміністрації¹⁴;

– здійснює постановку правопорушника на **профілактичний облік осіб, які вчинили насильство в сім'ї**;

– у випадку, коли є необхідність, виносить терміновий заборонний **припис**. Відповідно до чинного законодавства контроль за виконанням указанного заходу покладено на дільничного офіцера поліції;

– **формує адміністративну справу за фактом вчинення насильства в сім'ї**. Дільничний офіцер поліції збирає необхідну інформацію для прийняття рішення, а саме: опитує потерпілих, свідків; здійснює з'ясування обставин вчинення насильства в сім'ї, наявність пом'якшуючих або обтяжуючих обставин; збирає докази у справі, залучає спеціалістів, інформацію, що характеризує кривдника, з місця роботи, навчання, проживання; постановку, здійснення, зняття з профілактичного обліку кривдника; наявність або відсутність адміністративної чи кримінальної відповідальності за правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті; іншу інформацію, яка має значення для прийняття рішення у справі за суттю;

– **направляє адміністративну справу про вчинення насильства в сім'ї до районного, районного в місті чи міського суду** (ст. 221 КУпАП) за місцем вчинення правопорушення (ст. 276 КУпАП) для прийняття рішення за суттю справи. Протягом 24 годин з моменту надходження вказаної адміністративної справи до суду суддя розглядає матеріали та приймає рішення відповідно до ч. 2 ст. 277 КУпАП;

– у разі необхідності (за дорученням суду) дільничний офіцер поліції здійснює доставлення правопорушника до суду для розгляду справи;

на стадії виконання рішення суду в адміністративній справі про вчинення насильства в сім'ї дільничний офіцер поліції може залучатись для виконання окремих доручень. Таким, наприклад, може бути контроль за проходженням правопорушником обов'язкового медичного огляду перед накладенням стягнення у вигляді адміністративного арешту до 15 діб.

У спеціальній картці обліку факту скоєння насильства в сім'ї обов'язково відображаються такі відомості: дата, час, місце скоєння насильства в сім'ї; ПІБ, дата народження та місце проживання потерпілої особи, родинний зв'язок із агресором; ПІБ, дата народження, місце проживання правопорушника; наявність тілесних ушкоджень у потерпілої особи та кривдника; заяви, якщо такі були; присутність дітей під час конфлікту, їх психологічний стан; наявність алкогольного чи іншого сп'яніння в учасників конфлікту; поведінка агресора під час втручання правоохоронців (агресивна, чинив опір, спокійна); заходи впливу, які застосовувались до кривдника (профілактична бесіда, офіційне попередження, адміністративне затримання тощо); дата поставлення

¹⁴ Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї: наказ М-ва України у справах сім'ї, молоді та спорту, МВС України від 07.09.2009 № 3131/386 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>.

правопорушника на профілактичний облік, категорія обліку, номер профілактичної справи та ПБ дільничного офіцера поліції, який здійснює профілактику; прийняте за матеріалом рішення (направлений до суду, номер кримінальної справи, постанова про закриття справи про адміністративне правопорушення тощо)¹⁵.

У випадку надходження усного звернення про правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті, що містить ознаки адміністративного правопорушення, дільничний офіцер поліції складає **акт отримання усної заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення**, в якому вказує: дату та дані посадової особи, що складає акт; ПБ, дату народження, місце проживання заявника; час, місце скоєння правопорушення або реальної загрози його вчинення; ПБ потерпілих або прогнозовано потерпілих; вид насильства в сім'ї (психологічне, економічне сексуальне, фізичне); наявність видимих фізичних ушкоджень та інших ознак насильства; необхідність допомоги (медико-соціальної, психологічної, реабілітації, юридичної тощо); інформацію про вжиті заходи; підпис заявника та дільничного офіцера поліції, який отримав повідомлення. Означений акт складається у 2-х примірниках, перший акт віддається заявнику, другий долучається поліцейським до матеріалів перевірки викладеної в заяві інформації¹⁶.

Алгоритм дій дільничного офіцера поліції під час розгляду заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї, що містять ознаки злочину:

- вживає всі заходи для негайного **припинення насильства в сім'ї**;
- за потреби надає учасникам конфлікту першу домедичну допомогу та викликає карету **швидкої медичної допомоги**;
- **приймає заяву** (якщо її не було) усну або письмову, яка заноситься негайно, але не пізніше 24 годин, до **журналу єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події**¹⁷ та до **Єдиного реєстру досудових розслідувань**;
- **роз'яснює особі-заявнику** порядок розгляду її звернення, конституційні **права та обов'язки** (зокрема, право не давати свідчення проти себе та своїх близьких; право на захист; кожна особа вважається невинною, поки судом не буде визнано протилежне, та інші¹⁸), а також попереджає під підпис про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену ст. 383 Кримінального кодексу України;
- **передає матеріал до слідчих підрозділів**;
- здійснює **виконання окремих доручень слідчого**. Наприклад, привід правопорушника для проведення слідчих дій;
- **надає інформацію** щодо характеристики кривдника, який проживає на його поліцейській дільниці, тощо.

Приймаючи заяву від особи, яка потерпіла від насильства в сім'ї або

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 06.11.2015 № 1377.

¹⁸ Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

стосовно якої є реальна загроза його вчинення дільничний офіцер поліції зобов'язаний:

- розмовляти з особою тактично, у м'якій формі, ставити запитання коректні та юридично сформульовані;

- у жодному випадку не виносити ніяких суджень, особистих непрофесійних тлумачень тощо;

- обов'язково роз'яснити особі, що здійснені кривдником діяння є адміністративним правопорушенням або злочином. За означені діяння правопорушника буде притягнуто до юридичної відповідальності;

- надати людині інформацію про місцеві служби допомоги та міжнародну жіночу правозахисну громадську організацію «Ла-Страда», вказати безкоштовну цілодобову гарячу лінію 0800-500-335 з мобільного 386;

- роз'яснити особі цивільно-правові майнові та немайнові права, які захищаються нормами Конституції України, Цивільного кодексу України, Сімейного кодексу України тощо;

- роз'яснити права та обов'язки потерпілої особи в рамках адміністративного провадження, а саме: право знайомитись із матеріалами справи, заявляти клопотання, під час розгляду справи користуватись правовою допомогою адвоката, іншого фахівця в галузі права, оскаржувати постанову у справі (ст. 269 КУпАП);

- у випадку ознак злочину в діяннях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, дільничний офіцер поліції роз'яснює потерпілій особі положення ст. 477 Кримінального процесуального кодексу України, зокрема: кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 122, ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ст. 128, ч. 1 ст. 130, ст. 146, ч. 2 ст. 152, ч. 1 ст. 153, ч. 1 ст. 296, якщо вчинені чоловіком/дружиною потерпілого; передбачених ст. 185, 186, 189, 190, 191, 192, ч. 1, 2 ст. 289, ст. 357, якщо вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем або членом сім'ї потерпілого. Після прийняття такої заяви її реєструють і для подальшого кримінального провадження передають до слідчих підрозділів¹⁹.

Під час спілкування з особою, яка вчинила насильство в сім'ї або з боку якої є реальна загроза його застосування:

- проводити бесіду впевнено, керувати тактикою проведення розмови;

- довести до відома кривдника та роз'яснити, що його/її діяння – це насильство в сім'ї (фізичне, сексуальне, психічне, економічне) або реальна загроза його здійснення. Означене діяння заборонено законом і за нього передбачена адміністративна, кримінальна та цивільно-правова відповідальність. Наголосити про невідворотність настання юридичної відповідальності;

- роз'яснити кривднику його/її права та обов'язки під час адміністративного провадження, а саме: знайомитися з матеріалами справи,

¹⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; під час розгляду справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову у справі. Адміністративна справа про вчинення насильства в сім'ї розглядається у присутності особи, яка притягається до відповідальності (ст. 268 КУпАП). У випадку ухилення кривдника від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду цю особу Національною поліцією може бути піддано приводу (п. 2 ст. 268 КУпАП)²⁰.

Дії поліцейських щодо реагування на факти психологічного, економічного, фізичного та сексуального насильства в сім'ї

Відповідно до досліджень ООН нині кожна третя жінка у світі стикалася в житті з одним із видів насильства в сім'ї²¹. Результати анкетного дослідження, проведеного Міжнародною організацією здоров'я, свідчать, що від 10 % до 69 % жінок хоча б один раз у своєму житті ставали жертвою фізичного насильства з боку свого чоловіка або партнера. Вказане дослідження дало змогу виявити характерні риси насильства в сім'ї:

- багато жінок, які стають потерпілими від фізичного насильства, наражають себе на різноманітні та систематичні фізичні ушкодження;
- фізичне насильство в інтимних зв'язках дуже часто супроводжується психічним насильством, а з часом у від 1/3 до 1/2 випадків з'являється й сексуальне насильство;
- насильство з боку партнера стосовно жінки дуже часто спричиняє смерть потерпілої. Так, відповідно до досліджень від 40 % до 70 % потерпілих жінок, які померли насильницькою смертю, були вбиті своїми чоловіками або партнерами. Такий злочин був наслідком тривалого, побудованого на насильстві зв'язку²².

Означене свідчить про важливість кваліфікованого та своєчасного реагування поліцейського на факти насильства в сім'ї. У положеннях закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» законодавець передбачив **спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї**, які віднесені до компетенції працівників поліції, а саме:

- терміновий заборонний припис;
- обмежувальний припис;
- програма для кривдників;
- взяття на профілактичний облік та зняття з нього осіб, які вчинили насильство в сім'ї;

Підставами для вжиття спеціальних заходів з попередження

²⁰ Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.11.1984 № 8073-Х.

²¹ Качинська М. О. Досвід Польської республіки у сфері попередження насильства в сім'ї. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 134–136.

²² Nowakowska U., Kępa A., Chańska W., Kuczyńska S. *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości*. Warszawa, 2005. S. 75.

наси́льства в сім'ї є:

- заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;
- висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання щодо вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто;
- отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї;
- отримання інформації про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення (звернення громадян, посадових осіб медичних установ, закладів соціального захисту, інших організацій, підприємств, навчальних закладів тощо)²³.

Необхідно пам'ятати, що вжиття спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї застосовується лише за бажанням потерпілої особи. Однак у випадках, коли потерпілими є дитина або недієздатна (обмежено дієздатна) особа, така згода не потребується.

Терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення.

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи:

- 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- 2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

3. Під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи. Зазначена вимога поширюється також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення.

Працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати поліцейські заходи примусу для виселення з житлового приміщення кривдника, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити.

²³ Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї: наказ М-ва України у справах сім'ї, молоді та спорту, МВС України від 07.09.2009 № 3131/386.

Терміновий заборонний припис виноситься строком до 10 діб за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків.

Терміновий заборонний припис вручається кривднику, а його копія - постраждалій особі або її представнику.

Дія термінового заборонного припису припиняється у разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні.

Кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем вчинення домашнього насильства.

Особа, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис, може оскаржити його до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

Терміновий заборонний припис не може містити заходів, передбачених пунктами 1 і 2 частини другої цієї статті, якщо кривдником є особа, яка на день винесення припису не досягла вісімнадцятирічного віку та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою.

Обмежувальний припис. Право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають:

- 1) постраждала особа або її представник;
- 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини - батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування;
- 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи - опікун, орган опіки та піклування.

Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

б) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків.

Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців.

За заявою осіб, визначених частиною першою цієї статті, на підставі оцінки ризиків обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців після закінчення строку, встановленого судовим рішенням.

Про видачу обмежувального припису кривднику суддя у встановлений законом строк інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік, а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад за місцем проживання (перебування) постраждалої особи.

Обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування), якщо кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису.

Порядок видачі судом обмежувального припису визначається Цивільним процесуальним кодексом України.

Постраждала особа може вимагати від кривдника компенсації її витрат на лікування, отримання консультацій або на оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства, а також періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника, у порядку, передбаченому законодавством.

У разі порушення кримінального провадження у зв'язку з вчиненням домашнього насильства перелік заходів щодо тимчасового обмеження прав або покладення обов'язків на особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, або визнана винною у його вчиненні, а також порядок застосування таких заходів визначаються Кримінальним кодексом України та Кримінальним процесуальним кодексом України.

Програма для кривдників – це програма, спрямована на формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі поведінки кривдника²⁴, метою якої є формування в агресора відповідальності за свою поведінку та її наслідки для себе та членів сім'ї, усвідомлення того, що насильство – це порушення прав усіх членів сім'ї, та формування нової ненасильницької моделі поведінки²⁵. Ця програма є новим видом соціального супроводу та реабілітації

²⁴ Томусякова І. І. Проведення корекційних робіт з особами, які вчинили насильство в сім'ї та їх родинах. *Право.ua*. 2014. № 1. С. 96.

²⁵ Трубавіна І. М. Поняття корекційних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, у теорії соціальної педагогіки. *Педагогічна теорія і практика*. 2010. Вип. 1. С. 317–325.

кривдників²⁶.

Дільничний офіцер поліції після направлення агресора на проходження корекційної програми протягом 3-х днів зобов'язаний надіслати повідомлення про направлення особи на проходження корекційної програми у відповідний кризовий центр.

Проведення корекційних програм покладено на кризові центри. Корекційна програма передбачає проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї, курсу занять загальним обсягом 56–58 годин в оптимальній кількості людей від 7 до 9 осіб. Регулярність занять становить 1 раз на тиждень з тривалістю від 1,5 до 2 годин²⁷.

На кожну особу, яка проходить корекційну програму, формується особова справа, що зберігається у приміщенні установи (закладу, організації), де проводиться корекційна програма, або у відповідного спеціаліста органу місцевої

виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до вимог чинного законодавства України щодо збереження документації, яка містить персональні дані. Якщо особа, яку направлено на проходження корекційної програми, змінює місце проживання, інформація про неї передається до відповідних підрозділів Національної поліції та структурних підрозділів державних адміністрацій і виконавчих органів місцевих рад з питань попередження насильства в сім'ї за новим місцем проживання²⁸.

Працівники кризових центрів інформацію щодо проходження або непроходження без поважних причин корекційної програми надають працівникові поліції, який направив особу на проходження цієї програми. Непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї, відповідно до ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення тягне за собою накладення стягнень у формі громадських робіт від 40 до 60 годин, адміністративний арешт до 15 діб.

За своїм змістом до корекційної програми працівники кризових центрів включають:

- правову освіту (поняття насильства, його види та форми прояву; права членів сім'ї, відповідальність та наслідки за їх порушення; обов'язки членів сім'ї та відповідальність і наслідки за їх невиконання чи неналежне виконання; порядок притягнення до відповідальності за вчинення насильства в сім'ї);

- психологічну корекцію (психологічний портрет особи, яка вчиняє насильство в сім'ї; мета і мотиви вчинення насильства в сім'ї; психологічні причини всіх видів насильства та шляхи їх подолання; поняття адекватної

²⁶ Трубава І. М. Корекційна програма для осіб, які вчинили насильство в сім'ї – новий напрямок освіти дорослих в Україні. *Вісник Черкаського університету*. 2010. № 183, ч. III. С. 7–11.

²⁷ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проходження корекційних програм особами, які вчиняють насильство в сім'ї: наказ М-ва соц. політики України від 08.05.2014 № 281 // Парус Інтернет-Консультант: сайт. URL: <http://cons.parus.ua/map/doc/094NW21B0A/Pro-zatverdzhennya-Metodichnikh-rekomendatsii-schodo-organizatsiyi-prokhozheniya-korektsiynikh-program-osobami-yaki-vchinyayut-nasilstvo-v-simiyi.html>.

²⁸ Трубава І. М. Корекційна програма для осіб, які вчинили насильство в сім'ї – новий напрямок освіти дорослих в Україні.

²⁸ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації проходження корекційних програм особами, які вчиняють насильство в сім'ї: наказ М-ва соц. політики України від 08.05.2014 № 281.

самооцінки та шляхи її формування; прийоми управління власними емоціями та агресивною поведінкою; наслідки скоєного й пережитого насильства для самої особи та оточуючих її людей);

– формування навичок соціально прийнятної моделі поведінки (соціальні та соціально-педагогічні причини насильницької поведінки; гендерні стереотипи; моделі сімейного виховання, соціальних ролей у сім'ї, сімейних та особистісних цінностей, усвідомленого батьківства; етапи розвитку та функції сім'ї)²⁹.

Після винесення офіційного попередження про неприпустимість насильства в сім'ї дільничний офіцер поліції бере кривдника на профілактичний облік³⁰.

Профілактичний облік осіб, які вчинили насильство в сім'ї, – це комплекс заходів щодо запобігання, попередження, фіксації та припинення протиправних дій на сімейно-побутовому ґрунті, а також взяття на облік та накопичення відомостей щодо категорії осіб, які проживають на території обслуговування та підлягають контролю з боку дільничного офіцера поліції³¹.

У межах профілактичної роботи з особою, яка вчинила насильство в сім'ї, дільничний офіцер поліції:

- проводить систематичні індивідуальні бесіди;
- систематично відвідує членів родини з метою встановлення зміни поведінки особи та виявлення рецидиву правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті;
- опитує сусідів, оточення щодо виявлення фактів насильства в сім'ї тощо.

Сутність індивідуальної профілактичної роботи дільничного офіцера поліції щодо насильства в сім'ї полягає у своєчасному виявленні осіб, які схильні до насильницької поведінки на сімейно-побутовому ґрунті, та застосуванні заходів виховного характеру до них. Нейтралізувавши усі негативні прояви у поведінці профілактованого та розвинувши позитивні риси у взаємовідносинах із оточуючими – лише таким чином можливо коригувати протиправну діяльність кривдника й допомогти йому стати на шлях виправлення. Означене стає можливим у випадку ретельної профілактично-виховної роботи, професійного використання заходів та методів педагогіки, психології, правового та професійного виховання³².

Здійснюючи профілактичну діяльність з особою, котра схильна до вчинення насильства в сім'ї, слід пам'ятати про існування такого психологічного явища, як синдром ідентифікації з агресором. Останній зумовлює те, що потерпіла особа не тільки не розриває відносини з агресором, вона продовжує далі з ним не тільки жити, народжувати спільних дітей, але й подекуди виправдовує та захищає кривдника³³. Розглянемо вказаний синдром

²⁹ Там само.

³⁰ Про попередження насильства в сім'ї: закон України від 15.11.2001 № 2789-III.

³¹ Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України: наказ МВС України від 11.11.2010 № 550 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-10>.

³² Андреева О. Б. Форми та методи профілактичної діяльності дільничних інспекторів міліції. *Право і Безпека*. 2011. № 1 (38). С. 151.

³³ Качинська М. О. Окремі причини вчинення насильства в сім'ї: психологічний аспект // Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 22–23 лип. 2016 р.) / ГО «Істина». Запоріжжя, 2016. С. 87.

більш детально.

На початку ХХ століття Анна Фрейд, дочка Зігмунда Фрейда, була відомим дитячим психологом. Вона проводила дослідження особливостей поведінки неповнолітніх. Її дослідження полягали ось у чому: група дітей протягом певного періоду часу по одному мала проходити через темну кімнату. Приміщення було абсолютно безпечним, однак свідомість дитини, яка проходила через нього, фантазувала свої страхи. Під час експерименту поведінка дітей була різною: одні проходили крізь кімнату швидко, інші починали плакати, звати на допомогу, повертатись, але зрештою все одно проходили через приміщення, а хтось не міг пройти через нього взагалі. Під час означеного експерименту А. Фрейд помітила, що дівчинка, яка раніше дуже важко, довго проходила крізь кімнату, пройшла її швидко. При цьому дитина підстрибувала, піднімала руки вгору і вниз та гучно викрикувала. Після того, як вона вийшла, дівчинка поділилась досвідом з іншою дитиною, і та, повторюючи вказані дії, теж пройшла темну кімнату з легкістю. Анну зацікавила така поведінка дітей. Дівчинка пояснила, що дуже боялась, оскільки в кімнаті знаходились монстри. Для того, щоб вони їй не зашкодили, вона почала себе поводити так, як, на її думку, поведуть вони себе, мовляв, таким чином монстри сприймуть дівчинку за одного зі своїх. Дитина вирішила вдати із себе монстра, щоб інші їй не зашкодили. Після виходу з кімнати вона поділилась своїм досвідом з іншою дитиною, і та теж повторила означені дії³⁴.

Фрейд установила, що психіка людини за наявності непереборної сили, що викликає неймовірний страх у людини, для виживання особини починає адаптуватись і для самозбереження починає імітувати поведінку агресора³⁵.

Анна Фрейд відкрила синдром, який притаманний психіці не тільки дитини, але й дорослій людині незалежно від статі. Вона назвала його «синдром ідентифікації з агресором». Її відкриття не набуло широкого розголосу, хоча в історії людства були й інші прояви означеного синдрому.

Загальновідомим синдром ідентифікації з агресором став під назвою «стокгольмський синдром» у 70-х роках ХХ століття. В цей період у столиці Швеції від нападу терористів було звільнено банк. Назву «стокгольмський синдром» запропонував криміналіст Нільс Біджерот після аналізу ситуації під час кількаденного перебування заручників під впливом злочинців у приміщенні банку³⁶.

Зважаючи на вказане вище, надзвичайно важливим є усвідомлення дільничним офіцером поліції необхідності успішної профілактичної роботи з кривдником. Головною метою при виявленні першого факту насильства в сім'ї є максимально ефективна та кваліфіковано проведена профілактика рецидиву, оскільки поява тривалої, систематичної агресії може призвести до формування стійкого синдрому ідентифікації з агресором, або стокгольмського синдрому,

³⁴ Зеленская В. Ю. Психологические особенности развития садозащитных механизмов у подростков. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 2 (31). С. 127–133;

Раджабова С. Ш. Ідентифікація як захисний механізм. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2006. Вип. 9, ч. 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/pspo/2006_9_1/doc_pdf/radjabova.pdf.

³⁵ Качинська М. О. Окремі причини вчинення насильства в сім'ї: психологічний аспект. С. 88.

³⁶ Там само.

який розірвати стає ще складніше.

Особи, які перебувають на профілактичному обліку за вчинення насильства в сім'ї, знімаються з цього обліку у випадку:

- закінчення терміну перебування на профілактичному обліку (1 рік з моменту вчинення правопорушення);
- набрання законної сили рішення суду про притягнення особи, яка перебуває на профілактичному обліку, до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі;
- тривалої (більше ніж 1 рік) відсутності за місцем проживання;
- смерті профілактованої особи³⁷.

Вчинення насильства в сім'ї щодо неповнолітніх та неповнолітніми членами сім'ї. Діяльність дільничного офіцера поліції щодо протидії домашньому насильству над дітьми

Потерпілими від насильства на сімейно-побутовому ґрунті стають безпосередньо члени сім'ї, а саме особи, які перебувають у шлюбі (незалежно від статі), особи, котрі фактично проживають однією сім'єю, їхні діти та інші особи, які перебувають під опікою чи піклуванням, родичі прямої чи непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання³⁸. Якщо здійснити розподіл потерпілих від насильства в сім'ї відповідно до статі, то кількість потерпілих жінок становить 90–95 %, відповідно кількість потерпілих чоловіків – 5–10 %. За віковою ознакою близько 40 % потерпілих від насильства в сім'ї становлять діти і 60 % – повнолітні члени сім'ї. За різними даними, щорічно у світі 2 млн дітей стають потерпілими від насильства. Загалом від інвалідності страждають 40 млн дітей, в тому числі й ті, які отримали травми в родині³⁹.

Правове регулювання попередження насильства над дітьми здійснюється нормами таких нормативних актів, як:

- закон України «Про охорону дитинства»;
- наказ МВС України та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї»;
- наказ Міністерства соціальної політики України, МВС України, МОН України, МОЗ України від 19.08.2014 № 564/836/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення» та ін.

Права дітей у відносинах з іншими членами сім'ї та суспільстві регламентовані в законі України «Про охорону дитинства». Відповідно до

³⁷ Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навч.-метод. посіб. до спец. курсу / уклад. А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброна. Київ: Час друку, 2012. С. 65.

³⁸ Качинська М. О. Причини латентності насильства в сім'ї. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 33. С. 27–32.

³⁹ Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2015. С. 206.

положень вказаного нормативного акта особа, яка не досягла 18-річного віку, визнається дитиною. У випадку, коли неповнолітній потрапив в умови, що негативно впливають на його життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку із насильством і жорстоким поводженням у сім'ї, він визнається таким, що опинився у складних життєвих обставинах.

Статус дитини, яка опиналась у складних життєвих обставинах, надається у випадку встановлення за результатами оцінки потреб дитини того, що вона потрапила в умови, які негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку із:

- станом здоров'я (інвалідністю чи тяжкою хворобою);
- безпритульністю (діти-безхатченки);
- вчиненням правопорушень, перебуванням на профілактичних обліках у підрозділах ювенальної превенції поліції;
- залученням до найгірших форм дитячої праці;
- наявністю наркотичної, психотропної, алкогольної або інших видів залежності;
- ухиленням батьків чи осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків та функцій щодо дитини;
- випадками стихійного лиха, епідемій, епізоотій, техногенних аварій та будь-яких катастроф;
- воєнними діями чи збройними конфліктами⁴⁰.

Жорстоке поводження з дитиною слід розуміти як будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, в тому числі:

- втягнення дитини в заняття проституцією або примушування її до заняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства;
- примушування дітей до участі у створенні творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм або інших предметів порнографічного характеру;
- ситуації, за яких дитина стала свідком кримінального правопорушення, внаслідок чого існує загроза її життю або здоров'ю;
- статеві зносини та розпусні дії з дитиною з використанням: примусу, сили, погрози, довіри, авторитету чи впливу на дитину, особливо вразливої для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності дитини або її залежного середовища, у тому числі в сім'ї;
- будь-які незаконні угоди щодо дитини, зокрема: вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини⁴¹.

Координатором заходів щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними або загрози його вчинення є служба у справах дітей.

⁴⁰ Про охорону дитинства: закон України від 26.04.2001 № 2402-III.

⁴¹ Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення: наказ М-ва соц. політики України, МВС України, МОН України, МОЗ України від 19.08.2014 № 564/836/945/577 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1105-14>.

Зазначимо, що насильству в сім'ї над дітьми властива дуже велика латентність. Діти внаслідок свого психологічного, фізичного розвитку не завжди можуть усвідомити, що стають потерпілими від протиправних дій. Особливо це стосується немовлят, дошкільнят, дітей молодшого шкільного, шкільного віку. В такому випадку велика увага приділяється діяльності дільничного офіцера поліції у співпраці із загальноосвітніми школами, педіатричними відділеннями медичних установ, громадськістю тощо. Розглянемо **ознаки насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення над дитиною:**

- *індикатори фізичного насильства над дитиною:* тілесні ушкодження; часті переломи, травми; нехарактерні ушкодження; ушкодження на тілі у вигляді предметів (бляшка від поясного ремня тощо); поведінкова реакція (агресія, депресія, замкненість) тощо;

- *індикатори сексуального насильства над дитиною:* травми статевих органів; нехарактерні інфекційні захворювання, що передаються статевим шляхом; підліткова вагітність; знання, що не відповідають віку дитини (досвіду однолітків) щодо інтимних відносин між чоловіками та жінками; поведінкова реакція;

- *індикатори економічного насильства над дитиною:* дитина одягнута не відповідно до сезону, до віку, до статі, одяг брудний, не придатний для носіння, не відповідає кліматичним умовам місцевості; від дитини йде неприємний запах, вона брудна; у дитини наявні невилікувані хвороби (несановані зуби, захворювання шкіри, воші, лишай), інші захворювання, які діагностуються лише медичними працівниками; дитина анорексичної статури; дитина просить їжу, притулок для тимчасового перебування у сторонніх; поведінкова реакція;

- *індикатори психологічного насильства над дітьми:* відчуження; агресія; апатія, небажання контактування з оточуючими; спроби самогубства; фізичні прояви (заїкання, енурез, відставання у розвитку від своїх однолітків тощо) та ін.

Алгоритм дій поліцейського в разі виявлення випадків насильства в сім'ї над дитиною:

- цілодобово приймає інформацію про факти жорстокого поводження з дітьми або загрозу їх вчинення;

- у випадку усного повідомлення складає протокол усної заяви або рапорт про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення), де вказує: прізвище, ім'я, по батькові постраждалої дитини, інформацію про особу, яка жорстоко поводитися з дитиною чи реально мала такий намір, час і місце випадку, інші необхідні обставини;

- після отримання інформації про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) вживає заходів щодо її внесення до журналу єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;

- усі заяви, повідомлення, протоколи усної заяви, рапорти про факти жорстокого поводження з дітьми (загрозу його вчинення) розглядає керівництво відділу (відділення) поліції та надає письмові резолюції працівникам сектору

превенції, слідчих підрозділів щодо необхідних заходів для подальшого прийняття рішення згідно із законодавством;

- після отримання заяви, повідомлення, складання протоколу усної заяви або рапорту про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) слідчий за наявності ознак кримінального правопорушення доповідає про це начальникові слідчого підрозділу для внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформує начальника;

- за результатами перевірки за зверненням про факт жорстокого поводження з дитиною (загрозу його вчинення) повідомляються батьки дитини або особи, які їх замінюють (якщо не вони є винуватцями жорстокого поводження з дитиною або загрози його вчинення), служба у справах дітей і, в разі потреби, органи прокуратури та суд⁴².

Звернемо увагу: у випадку вчинення насильства в сім'ї, що відповідно до положень КПК є справою приватного обвинувачення, й у випадку небажання потерпілої особи ініціювати відповідний процес, кримінальне провадження не може бути розпочате. Окрім випадків, коли потерпіла особа – це дитина, у такому випадку її заява не є необхідною. Потерпіла особа може не бажати звертатись до поліції з будь-якими заявами та продовжувати терпіти насильницьку поведінку, але коли з такою сім'єю проживає неповнолітній, порушуються його права. Дитина не стає потерпілим від фізичного насильства, проте систематично стає свідком, як один член сім'ї наносить тілесні ушкодження іншому. Таким чином, порушуються гарантовані законом України «Про охорону дитинства» умови духовного та морального розвитку дитини.

У такому випадку дитина стає потерпілою від психологічного насильства з боку дорослих членів сім'ї. Тому є необхідним складання адміністративного протоколу за ст. 173-2 КУпАП, а саме про вчинення психологічного насильства в сім'ї, внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілій дитині.

Розглядаючи питання вчинення насильства в сім'ї, реальної загрози його вчинення над дітьми та випадки, коли діти стають свідками вибіркового або тривалого насильства між членами родини, було виявлено явище «соціальної естафети». Встановлено, що у 2/3 випадків діти копіюють модель поведінки своїх батьків. Саме тому в дитини, яка бачила систематичне насильство над одним із близьких з боку іншого члена родини, ймовірність копіювання такої поведінки – майже 75 %. Це не стосується лише хлопчиків; маленька дівчинка, яка в дитинстві бачила агресивну поведінку батька відносно матері, у дорослому житті буде підсвідомо шукати партнера із поведінкою свого батька. Сама ж, у свою чергу, буде копіюватиме віктимну поведінку матері⁴³.

Однією з причин маргінальної поведінки підлітків є негативний досвід у родині, який дитина бере за основу та продовжує відтворювати протягом усього життя.

Для протидії домашньому насильству над дітьми дільничний офіцер поліції в разі виявлення неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилась

⁴² Там само.

⁴³ Качинська М. О. Причини латентності насильства в сім'ї.

без догляду, відповідно до положень закону України «Про Національну поліцію» може застосувати поліцейське піклування⁴⁴. Оцінивши стан здоров'я дитини, дільничний офіцер поліції визначається з необхідністю надання їй медичної допомоги самостійно або виклику карети швидкої допомоги чи пропонує самостійно звернутись до приймального відділення медичних закладів, які цілодобово без перерви здійснюють прийом людей, у тому числі дітей. У спілкуванні з неповнолітнім поліцейський повинен застосовувати психічні прийоми, спрямовані на збереження психоемоційного здоров'я неповнолітнього, а саме заспокоїти його, у дружній бесіді з'ясувати обставини, в яких опинилась дитина. Під час поліцейського піклування необхідно звернути увагу на стан дитини та запропонувати ковдру, теплі речі, харчування тощо. Крім указаних заходів, поліцейський зобов'язаний:

- з'ясувати причини, що передували означеній ситуації, та встановити осіб, які неналежним чином виконують свої обов'язки;
- повідомити чергову частину про застосування поліцейського піклування і встановити особу дитини та її місце проживання;
- встановити і повідомити батьків або осіб, які їх заміняють, про місце знаходження дитини⁴⁵;
- повідомити органи опіки та піклування про вказаний факт.

Наслідком поліцейського піклування є передача дитини батькам чи усиновлювачам, опікунам, піклувальникам або органам опіки та піклування⁴⁶.

У випадку, якщо під час здійснення поліцейського піклування дільничний офіцер поліції встановив факт насильства в сім'ї над дитиною або факт жорстокого поводження з нею, він негайно повідомляє про це керівництво та заносить відомості до журналу єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, розпочинається провадження у справі.

Дільничний офіцер поліції протягом доби повідомляє службу у справах дітей про встановлений факт, яка: здійснює приймання звернень і повідомлень про випадки жорстокого поводження з дітьми; веде облік дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з жорстоким поводженням з ними або загрозою його вчинення; координує діяльність суб'єктів при вирішенні питань соціального захисту дітей, які постраждали від жорстокого поводження; забезпечує надання необхідної допомоги дітям, які постраждали від жорстокого поводження, у взаємодії з іншими суб'єктами та з урахуванням найкращих інтересів дітей; направляє таких дітей до закладів охорони здоров'я для обстеження стану здоров'я, надання необхідної медичної допомоги, в тому числі лікування у стаціонарі, та документування фактів жорстокого поводження з ними; у разі необхідності представляє (у тому числі в судах) інтереси дітей, які постраждали від жорстокого поводження або стосовно яких існує загроза

⁴⁴ Жила С. Ю. Забезпечення громадської безпеки національною поліцією: окремі питання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 139;

Тернушак М. М. Аналіз адміністративного примусу та адміністративного сервісу в контексті публічного адміністрування в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 152.

⁴⁵ Зеленський С. С. Поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб: зміст та порядок застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 35, ч. 1, т. 2. С. 116–119.

⁴⁶ Казанчук І. Д. Коментар статті 41 // Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. комент. С. 166.

його вчинення⁴⁷.

ВЗАЄМОДІЯ ІНСПЕКТОРІВ ПОЛІЦІЇ З ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, НЕДЕРЖАВНИМИ ТА ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Взаємодія інспекторів поліції з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, недержавними та громадськими організаціями щодо протидії насильству в сім'ї – це комплекс заходів співпраці, який спрямований на виявлення, припинення випадків учинення насильства в сім'ї, притягнення кривдників до відповідальності, встановлення, вивчення та усунення причин, що сприяють правопорушенням на сімейно-побутовому ґрунті, а також виховання населення в дусі «нульової толерантності» до гендернообумовленого насильства.

Насильство в сім'ї характеризується дуже великою латентністю у порівнянні з іншими видами правопорушень. Задля подолання цього явища дуже важливою стає ефективна співпраця громадськості та поліцейських.

Європейська комісія у межах проекту «Євробарометр» установила: громадськість визначає, що одним із головних органів у протидії насильству в сім'ї повинна бути поліція – 90 % опитаних респондентів підтримують таку позицію⁴⁸.

Слід відзначити високий коефіцієнт терпимості українського суспільства до фактів насильства в сім'ї, тобто громада в особі її членів не засуджує насильницьку поведінку, не завжди визначає окремі прояви економічного, психологічного насильства між членами сім'ї як протиправні дії. Означене зумовлено низкою факторів:

- недостатня правова обізнаність осіб у чинному законодавстві загалом та в нормах сімейного, цивільного, кримінального й адміністративного права зокрема;

- відсутність у свідомості осіб розуміння того, що правопорушення на сімейно-побутовому ґрунті є негативним явищем та є архаїзмом патріархальної системи побудови подружніх відносин. Насильство в сім'ї помилково розглядається як допустимий елемент виховання;

- існування авторитарної структури відносин у сім'ї спричиняють формування пасивної позиції «слабкої сторони» подружжя⁴⁹;

- соціокультурні моделі поведінки жінок та чоловіків у суспільстві, упередження, забобони, звичаї, які базуються на ідеї неповноцінності чи переваги однієї статі над іншою, існуванні стереотипів щодо розподілу ролей у сім'ї чоловіків та жінок;

- культура, що базується на патріархальних підходах, розподіл на чоловічі та жіночі зразки поведінки у родині, сфері праці, заохочення, підтримка та відтворення традиційної поведінки самими учасниками сімейних

⁴⁷ Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення: наказ М-ва соц. політики України, МВС України, МОН України, МОЗ України від 19.08.2014 № 564/836/945/577.

⁴⁸ Келлі Л. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм. посібник. Львів: Астролія, 2011. 175 с.

⁴⁹ Гендер у психологічних та соціальних дослідженнях: навч. посіб. / Л. О. Шевченко, Ю. В. Кобікова та ін. Київ, 2015. С. 73.

правовідносин⁵⁰;

- недостатній рівень правової культури населення щодо інформування поліцейських про факти насильства в сім'ї.

Відповідно до ч. 3 ст. 89 закону України «Про Національну поліцію» дільничний офіцер поліції для профілактики насильства в сім'ї надає підтримку програм правового виховання населення, пропагує правові знання в освітніх закладах, у засобах масової інформації та видавничій діяльності.

Дільничний офіцер поліції проводить індивідуальні та загальні виховні й правові бесіди, відкриті лекції на зборах міської або селищної ради. Під час них заходів поліцейський здійснює інформування населення про стан протидії злочинності, пропагує правові знання, налагоджує живий діалог для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання дільничним офіцером поліції своїх функцій.

У рамках міжнародної акції «16 днів проти насильства» дільничні офіцери поліції у період з 26 листопада до 10 грудня щорічно активізують свою діяльність у сфері попередження насильства в сім'ї. Основним завданнями такої діяльності є:

- привернення уваги громадськості до актуальних для українського суспільства проблем подолання насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми та жорстокого поводження з дітьми, гендерного насильства та забезпечення рівних прав жінок і чоловіків;

- активізація партнерського руху органів державної влади, державних закладів, громадських організацій щодо викоренення домашнього насильства;

- проведення інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності населення України з питань попередження насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми, формування свідомості усіх верств населення щодо нетерпимого ставлення до насильства;

- формування свідомості усіх верств населення щодо нетерпимого ставлення до насильства⁵¹.

Відповідно до наказу Міністерства соціальної політики України від 17.09.2012 № 581 звертається окрема увага на певні події, а саме:

- 25 листопада – Міжнародний день ООН з викоренення насильства щодо жінок, присвячений сестрам Мірабаль, які були жорстоко вбиті під час диктатури Трухильо в Домініканській Республіці у 1960 році;

- 1 грудня – Всесвітній день боротьби із СНІДом. Вірус імунodefіциту людини та синдром набутого імунodefіциту стрімко поширюється у всьому світі;

- 6 грудня – річниця з дня «Монреальської різанини», коли 14 жінок – студенток були вбиті злочинцем лише через те, що «вони були феміністками»⁵²;

⁵⁰ Мороз А. В. Сутність феномену гендерного насильства як дискримінації за статевою ознакою // Девіантологічні читання в Харківському національному університеті внутрішніх справ (2008–2012 рр.): 100 кращих тез доповідей: збірник / уклад. і заг. ред. І. П. Руценка. Харків: Золота миля; Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2013. С. 182–185.

⁵¹ Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства» // Офіційний сайт Шарногородської районної державної адміністрації Вінницької області: офіц. веб-портал. URL: <http://rda.sharrrayrada.gov.ua/fakti/vseukrainska-akciya-16-dniv-proti-nasilstva/>.

⁵² Рекомендації щодо проведення щорічної акції «16 днів проти насильства»: затв. наказом М-ва соц. політики України від 17.09.2012 № 581 // Міністерство соціальної політики України: офіц. веб-портал. URL: <http://www.msp.gov.ua/documents/771.html>.

– 10 грудня – День прав людини. Уряди країн – членів ООН 10 грудня 1948 року визнали права людини «на життя, свободу та недоторканність особи для всіх без винятків», підписавши Загальну декларацію прав людини⁵³.

Налагодження співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, населенням і громадськими формуваннями з охорони громадського порядку у зміцненні правопорядку та профілактиці правопорушень є однією з головних функцій дільничного офіцера поліції на поліцейській дільниці.

Звіт дільничного офіцера поліції перед населенням – форма профілактичної роботи, яка охоплює систематичне доведення до відома громадян інформації про стан правопорядку на території обслуговування, заходи, які вживаються відділом (відділенням) поліції щодо попередження правопорушень на сімейно-побутовому ґрунті з метою підвищення авторитету та довіри населення до його діяльності⁵⁴.

Дільничний офіцер поліції у межах профілактики та протидії правопорушенням на сімейно-побутовому ґрунті взаємодіє з такими суб'єктами:

- спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, яким визначено Міністерство соціальної політики України, а також відповідні управління місцевих державних адміністрацій;

- відповідними підрозділами органів поліції, до яких належать слідчі підрозділи, підрозділи ювенальної превенції та ін.;

- центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Означені установи вповноважені приймати заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї, протягом доби повідомляють службу у справах дітей, здійснюють екстрене втручання, надають необхідні соціальні послуги дітям, які постраждали від жорстокого поводження або стосовно яких існує загроза його вчинення, та забезпечують соціальний супровід сімей, у яких проживають такі діти; направляють у разі потреби до центру соціально-психологічної допомоги;

- закладами охорони здоров'я. Вони уповноважені приймати заяви з приводу вчинення насильства в сім'ї, терміново, але не пізніше 24 годин, повідомляють у письмовій формі службу у справах дітей, Національну поліцію за місцем розташування закладу охорони здоров'я про випадок насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дитиною чи загрозу його вчинення; протягом 24 годин на добу надають медичну допомогу; звертають увагу на походження травм і повідомляють поліцію та соціальну службу; проводять лікування дітей, які постраждали від жорстокого поводження, та надають психологічну допомогу (за наявності в закладі охорони здоров'я психолога).

⁵³ Там само.

⁵⁴ Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України: наказ МВС України від 11.11.2010 № 550.